

DATE REFERITOARE LA ISTORICUL CASEI VULCAN DIN ORADEA

Lucia CORNEA

Lucrarea se referă la imobilul care adăpostește astăzi Muzeul Memorial *Iosif Vulcan* din Oradea, imobil aflat pe strada Iosif Vulcan la nr. 16. Între anii 1897-1907 această casă a fost locuința gazetarului și scriitorului Iosif Vulcan, membru al Academiei Române, iar până în 1906 a găzduit și redacția revistei sale *Familia*¹.

Întrucât *Familia* a fost o întreprindere personală a lui Iosif Vulcan, care era în același timp proprietarul, redactorul și editorul ei, de-a lungul întregii existențe orădene a revistei (1880-1906) locuința redactorului și sediul redacției și administrației s-au suprapus.

Cu ani în urmă am luat în discuție problema identificării și localizării sediilor redacției *Familiei* la Oradea², ajungând la concluzia că în primii opt ani de existență orădeană a revistei (1880-1888) redacția sa a funcționat pe actuala stradă Episcop Mihai Pavel, în clădirea de la nr. 21³. Apoi, între 1888-1897 redacția *Familiei* a funcționat într-o casă veche⁴, actualmente demolată, ce se afla pe locul unei aripi a actualei *Clădiri Bazar* de pe strada Republicii.

Presupunem că Iosif Vulcan era la curent cu intenția Primăriei orașului, intenție conturată treptat, de a demola grupul de clădiri aflat între actuala Piață Ferdinand și actuala strada Moscovei, pe locul cărora s-a construit apoi Teatrul și edificiul numit *Bazar*. Într-o primă fază Primăria a cumpărat/expropriat toate acele case vechi⁵, trecând ulterior la demolarea lor⁶. Probabil că situația incertă a acelui cvartal, dar și dorința de a avea o casă proprie l-au determinat pe Iosif Vulcan să se mute.

Pe de altă parte, aproximativ în aceeași perioadă a survenit un reviriment important în situația financiară a familiei Vulcan. Aurelia Vulcan a moștenit după moartea moșierului și colecționarului Bölöni Sándor o sumă importantă de bani⁷. Împrejurarea este menționată de scriitoarea Lucreția Suci în corespondența sa. Într-o scrisoare din Oradea, datată 26 martie 1897 și adresată Lucreției Costa se poate citi: «...acum, nu de mult, să zice și e sigur că *D(oam)na* [Vulcan] a ereditat de la un proprietar mare ungar, cu numele Bölönyi, pe care l-a distras până a fost sănătos și în urmă, orbind dânsul – l-a îngrijit până la moartea

¹ Într-un ghid al orașului Oradea din anul 1904, la capitolul *proprietari de case*, Iosif Vulcan figura ca proprietar al încă unei case pe aceeași stradă – casa de la nr. 10 (*Nagyvárad és Biharvármegye cím és lakjegyzéke*, Boros Jenő könyvnyomdájában, Nagyvárad, 1904, p. 129).

² Lucia Cornea, *Precizări în legătură cu sediile redacției revistei „Familia” la Oradea (1880-1906)*, In: *Crisia*, Oradea, 1978, p. 575-578

³ La 9 martie 1996 a avut loc inaugurarea unei plăci memoriale pe fațada casei.

⁴ Este vorba de casa lui Leopold Hillinger de pe Strada Principală nr. 375a, o casă cu două nivele (*Nagyvárad*, 1897, 7 februarie, p. 5).

⁵ Lakos Lajos, *Nagyvárad múltja és jelenéből* [*Din trecutul și prezentul Oradiei*], nyomtatott ifj. Berger Sámuel könyvnyomdájában, Nagyvárad, 1904, p. 275-277

⁶ Hotărârea nr. 153/11.197 din 1898 a ședinței Consiliului Orășenesc prevedea demolarea a șapte clădiri mai vechi de pe *Fő utca* [*Strada Principală*] de la numerele 373, 374, 375, 375a, 376, 377 și 377a (Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, *fond 8 - Primăria orașului Oradea*, Inv. 142 – *Consiliul Orășenesc*, dos. 422, f. 1). Redacția *Familiei* a funcționat în casa de la nr. 375a.

⁷ Familia Bölöni era o cunoscută familie de moșieri stabiliți în Bihor, cu sediul la Biharugra. Bölöni Sándor (1855-1896) făcuse studii de drept și a fost deputat din partea circumscripției Ugra în Parlamentul ungar între 1878-1884. În ultimii ani de viață a trăit retras, ocupându-se de biblioteca și de colecția sa de arheologie.

lui. *A ereditat și încă multe mii, multe de tot!*»⁸. Dincolo de tonul puțin malițios al frazei, consecință a rivalității „literare” care exista între Lucreția Suci și Iosif Vulcan, rămâne faptul în sine: Aurelia Vulcan a moștenit o sumă mare de bani.

Existența acestei moșteniri ne-a fost menționată în 1967 și de bătrânul avocat Teodor Popa, care mai frecventa încă la acea dată Muzeul Memorial *Iosif Vulcan* și care fusese, la începutul secolului 20, un apropiat al familiilor Iosif Vulcan și Aurel Lazăr⁹. Pe de altă parte, relațiile de strânsă prietenie existente între familia Vulcan și Bölöni Sándor reies cu claritate și din relatările presei epocii¹⁰.

Putem presupune deci că acea sumă, intrată în conturile familiei Vulcan cândva în cursul anului 1896, a putut impulsiona achiziționarea unei case proprii.

Cert este că în primăvara anului 1897 redacția *Familiei* se mutase deja pe *strada Áldás* [strada Bindecuvântării], actuala stradă Iosif Vulcan. Rubrica *Poșta redacției* din revista *Familia* ne oferă confirmarea schimbării adresei. Într-o corespondență adresată la Blaj se scria: «*Redacția și administrația mutându-se în altă casă numai peste zece zile vă putem trimite nr. 51*»¹¹. Primul număr al *Familiei* care consemnează noua adresă este numărul 16 din 20 aprilie/2 mai 1897, atâta doar că este singurul număr în care numărul casei apare ca nr. 278. În numărul de revistă următor (17 din 27 aprilie/9 mai 1897) numărul casei se schimbă, de la 278 la **296 b**, strada rămânând aceeași¹². Singura modificare ce mai apare până în 1906 (momentul încetării apariției revistei *Familia*) este faptul că, începând cu nr. 40 al revistei din 7/20 octombrie 1901, la numărul casei se mai adaugă unul, corespunzând unui sistem nou de numerotare, adoptat de administrația orașului după 1900. Adresa exactă devenea astfel **strada Áldás nr. 14/296 b**. Este adresa ultimului sediu al redacției revistei *Familia*, care coincide cu locuința familiei Iosif Vulcan și cu actualul Muzeu Memorial *Iosif Vulcan*.

De-a lungul anilor, denumirea străzii pe care se află *Casa Vulcan* s-a schimbat de mai multe ori. În 1908 ea a devenit *strada Rimanóczy Kálmán*, luând numele cunoscutului arhitect și antreprenor orădean. La 22 octombrie 1931, episcopul Roman Ciorogariu adresa Primăriei, printre altele, și propunerea ca *strada Rimanóczy* să se numească *strada Iosif Vulcan*¹³. Se pare însă că totul a rămas doar la stadiul de propunere, căci strada a continuat să se numească *Rimanóczy* de-a lungul întregii perioade interbelice și ulterior, până în 1958 când a primit numele de *strada Iosif Vulcan*.

Ceea ce ne propunem în lucrarea de față este să aducem câteva precizări legate de istoricul clădirii actualului Muzeu Memorial, de regimul juridic al acesteia. Lucrarea se bazează în principal pe cercetarea *coalei funciare* a imobilului, dar și a schiței cadastrale și a vechilor planuri ale orașului, pe cercetarea unor documente de arhivă, inclusiv din arhiva Muzeului Țării Crișurilor¹⁴, instituția coordonatoare a Muzeului Memorial *Iosif Vulcan*, precum și pe unele informații oferite de presa epocii.

⁸ Florian Dudaș, *Vămile destinului. Scrisori inedite de la Lucreția Suci (1891-1900)*, Editura Lumina, Oradea, 2004, p. 201

⁹ Personaj cunoscut în perioada interbelică, Teodor Popa a fost membru activ al organizației locale a P.N.Ț., iar în plan cultural s-a remarcat în cadrul Reuniunii corale *Hilaria* și al Asociației *ASTRA* – despărțământul Bihor, al cărei președinte a fost între 1935-1940.

¹⁰ Bölöni Sándor a murit la 14 aprilie 1896. Cu ocazia ceremoniilor funerare, soții Vulcan sunt întotdeauna amintiți de presă în grupul persoanelor celor mai apropiate defunctului. Este citată chiar și inscripția de pe coroana de flori adusă în semn de omagiu de familia Vulcan: «*Bunului nostru prieten de neînlocuit – Iosif Vulcan și soția*». Este cert că această relație de strânsă prietenie era de notorietate (*Nagyvárad*, 1896, 16 aprilie, p. 3; 17 aprilie, p. 4; 18 aprilie, p. 5).

¹¹ *Familia*, an. 33, 1897, nr. 16, p. 192

¹² Credem că în cazul indicării numărului de casă 278 este vorba de o greșeală de tipar. În acea epocă exista o numerotare continuă a caselor din Oradea-Olosig. Pe harta orașului din 1890 imobilul cu nr. 278 nu figura pe strada Áldás, ci pe strada Nagy Sándor (actuala stradă Aurel Lazăr).

¹³ *Gazeta de Vest*, 1931, 23 octombrie, p. 2. La ora aceea exista deja o stradă Iosif Vulcan în oraș (actuala stradă Aurel Lazăr) pentru care episcopul propunea, în mod firesc, denumirea de Aurel Lazăr.

¹⁴ Mulțumim și pe această cale domnului dr. Aurel Chiriac, directorul Muzeului Țării Crișurilor din Oradea, pentru disponibilitatea cu care ne-a permis accesul la documente din arhiva acestei instituții.

Vechile planuri ale oraşului confirmă identitatea dintre imobilul din 1897 cu numărul 296 b și actualul local al Muzeului Memorial *Iosif Vulcan* (str. Iosif Vulcan nr. 16)¹⁵.

Imobilul poartă numărul topografic 634/1 și a fost înscris la *Cartea Funciară* sub numărul 2772, cu titlul de «*teren intravilan în Oradea Olosig*» și având o suprafață, calculată la ora înscrierii, de 143,7 stânjeni patrați.

Iosif Vulcan a cumpărat casa și terenul aferent de la David Busch, inginerul-șef al oraşului.

Conform Capitolului B - *Foaie de proprietate al coalei funciare*, terenul se afla încă din 1877 în proprietatea lui David Busch și a soției sale, Izabella Perger, dar n-a fost transcris pe numele lor decât în momentul în care s-a făcut tranzacția cu familia Vulcan și departajarea proprietății. Soții Vulcan au cumpărat, cu suma de 20.000 florini, o parte din terenul deținut de familia Busch împreună «*cu casa de la nr. 296 deja existentă*»¹⁶, proprietate întăbulată, la 21 septembrie 1897, pe numele lui Iosif Vulcan și al soției sale, Aurelia Popovici. În februarie 1898, proprietatea familiei Vulcan s-a mai completat cu încă o parte de teren, ajungând în final la suprafața de 154,4 stânjeni patrați.

În ce privește «*casa de la nr. 296 deja existentă*» menționată în înscrisul de întăbulare, nu putem ști cu siguranță dacă este vorba de *Casa Vulcan* în configurația ei actuală. În orice caz, harta oraşului din 1890, citată mai sus, și care redă foarte amănunțit parcelele din intravilan cu construcțiile de pe ele, prezintă, pe zona din terenul imobilului de pe strada Áldás cu nr. 296 cumpărată ulterior de Iosif Vulcan, o clădire, dar care ar putea fi identificată cel mult cu o parte din clădirea actualului muzeu, mai exact cu partea din spate a clădirii. Putem presupune astfel că partea de clădire de la fațadă a fost construită ulterior. Să fi fost construită de David Busch în perioada 1890-1897? Probabil. Să fi fost construită chiar de Iosif Vulcan după 1897? Mai puțin probabil dar posibil. Deocamdată, în acest stadiu al cercetării nu putem emite decât ipoteze.

După moartea lui Iosif Vulcan (1907), au mai trecut trei ani până când văduva sa, Aurelia Vulcan a reușit să obțină, după dezbateră succesiunii, o decizie a Tribunalului orădean favorabilă moștenirii părții din imobil care aparținuse soțului ei. În octombrie 1910, întregul imobil a fost întăbulat în favoarea sa.

În aprilie 1918, Aurelia Vulcan a vândut imobilul, cu prețul de 150.000 de coroane, unui anume Schreiber Jakab. După vânzarea casei, văduva lui Vulcan s-a mutat într-un apartament din *Casa Markovits*, o casă frumoasă, în stil secesion¹⁷, aflată la colțul dinspre actuala Piața Libertății al actualei străzi Aurel Lazăr. Informația a fost oferită autoarei acestui articol de același avocat Teodor Popa, menționat mai sus. Confirmarea am găsit-o ulterior la Mihail G. Samarineanu, redactorul seriilor interbelice ale revistei *Familia*. Dorind să reînvie revista prin editarea unei noi serii, la începutul anului 1926 Samarineanu și-a făcut o datorie de onoare din a împărtăși văduvei lui Iosif Vulcan proiectele sale: «*Într-o după amiază m-am prezentat d-nei Aurelia Vulcan, văduva fondatorului. Locuia un apartament în care totul evoca pe bunul ei soț, în palatul care încheia strada Iosif Vulcan [actuala stradă Aurel Lazăr] cu promenada Eminescu [actuala Piața Libertății]...*»¹⁸. Doi ani mai târziu, în 1928, Aurelia Vulcan a murit¹⁹.

Revenind la *Casa Vulcan*, aflăm din *coala funciară* că în iulie 1919, Schreiber Jakab,

¹⁵ Nagyvárad törvényhatósággal felruházott város térképe, kiadó tulajdonos ifj. Berger Sámuel, Nagyvárad, 1890 [*Harta oraşului Oradea*, editor proprietar Samuel Berger jun., Oradea, 1890]

¹⁶ Într-un protocol încheiat mai târziu între Regia Autonomă de Gospodărie Comunală și Locativă și Muzeul Țării Crișurilor casa figurează ca fiind construită în 1879 (Arhiva Muzeului Țării Crișurilor Oradea, nr. de înregistrare al actului 403 / 14 mai 1996).

¹⁷ *Casa Markovits* (adresa actuală str. Aurel Lazăr nr. 21), clădire reprezentativă pentru perioada geometrică a Secession-ului transilvan, a fost construită în 1911 (Rodica Hârcă, *Oradea. Decorații Art Nouveau*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2007, p. 15-16; Péter I. Zoltán, *Trei secole de arhitectură orădeană*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2003, p. 89).

¹⁸ *Familia*, 1941, nr.4-5, p. 106

¹⁹ Un scurt necrolog a fost publicat în *Familia*, 1928, nr. 7-8, p. 17

la rândul său, a vândut, cu 250.000 de coroane, imobilul în favoarea minorei Margit Markovits. Aceasta, devenită majoră în 1925, a deținut imobilul până în 1944. La 27 aprilie 1944, în baza legislației anti-evreiești în vigoare la ora aceea pe teritoriul Ungariei (de care Oradea aparținea de la 30 august 1940), în *coala funciară* s-a introdus o notificare prin alăturarea la numele proprietarei a specificării exprese «evreică». Această adnotare cu conotație peiorativă a fost radiată abia la 2 mai 1945.

Credem că nu greșim avansând ipoteza că Margit Markovits a fost deportată în primăvara anului 1944 împreună cu ceilalți evrei orădeni și n-a mai revenit din lagărele de concentrare naziste. În 1949, «în baza deciziunii de predarea moștenirii N° G.1109/1949» dreptul de proprietate asupra imobilului a fost întăbulat în favoarea medicului orădean dr. Wilhelm Bársony²⁰. După mai bine de un deceniu, acesta, emigrând probabil, ca și alți numeroși orădeni de origine evreiască care au părăsit la începutul anilor '60 ai secolului trecut Oradea cu destinația Israel sau Statele Unite ale Americii, a donat imobilul statului. Astfel, la 15 mai 1964, clădirea care găzduiește actualul Muzeu Memorial *Iosif Vulcan* a intrat, cu titlu de donație, în proprietatea Statului român.

În momentul în care au fost cumpărate de familia Vulcan, casa și terenul erau libere de ipotecă. Ulterior, de-a lungul anilor, la Capitolul C – *Foaie de sarcini* al *coalei funciare* a fost notată întăbularea, respectiv radierea mai multor drepturi de ipotecă asupra imobilului, în diferite epoci. Cele care ne interesează în prezenta lucrare sunt sarcinile care au grevat asupra imobilului în perioada vieții lui Iosif Vulcan și a soției acestuia, Aurelia Vulcan, acestea oferind unele informații interesante.

Aflăm astfel că în octombrie 1910, când întregul imobil a fost întăbulat în favoarea sa, Aurelia Vulcan a plătit Tezaurariatului suma de 849 coroane și 22 fileri reprezentând taxa de moștenire. În aceeași perioadă a fost întăbulat dreptul de ipotecă pentru suma de 50.000 de coroane în favoarea *Fundației Iosif Vulcan și soția Aurelia Popovici*, fundație care acorda burse. Tot atunci s-a notat și întăbularea dreptului de ipotecă pentru suma de 2000 de coroane în favoarea unei fundații având ca scop întreținerea mormintelor și monumentelor funerare ale lui Iosif Vulcan și soției sale²¹. Aceste drepturi de ipotecă au fost radiate în momentul vânzării imobilului de către Aurelia Vulcan – aprilie 1918.

Sub proprietarii succesivi care au urmat după Aurelia Vulcan s-au făcut de asemenea mai multe înscrieri de întăbulare / radiere a unor drepturi de ipotecă, dar care nu prezintă interes pentru prezenta lucrare. Cert este că la 9 aprilie 1946²² a fost înregistrată radierea ultimului drept de ipotecă asupra imobilului, din acel moment casa și terenul nemaifiind grevate de nici o sarcină.

După intrarea sa în proprietatea Statului Român, în clădire a luat ființă în curând o instituție culturală menită să ilustreze viața și activitatea lui Iosif Vulcan - Muzeul Memorial *Iosif Vulcan*. Acesta a fost chiriaș al Statului pe baza unui contract de închiriere încheiat la 19 martie 1965 cu Întreprinderea de Locuințe și Localuri Oradea (I.L.L.O.), în administrarea căreia intrase imobilul din momentul donației. Ulterior, I.L.L.O. s-a transformat în Regia Autonomă de Gospodărie Comunală și Locativă (R.A.G.C.L.) Oradea.

După 1990, Muzeul Țării Crișurilor, forul tutelar al Muzeului Memorial *Iosif Vulcan*, a făcut demersurile necesare către R.A.G.C.L. și Primăria Oradea pentru a primi imobilul în administrare proprie. În februarie 1995, Consiliul Local al Municipiului Oradea a hotărât transferul Muzeului Memorial *Iosif Vulcan* din administrarea R.A.G.C.L. în administrarea Muzeului Țării Crișurilor²³. În baza *Legii nr. 213 / 1998*, prin Consiliul Județean Bihor, imobilul a intrat ulterior în proprietatea Județului Bihor, respectiv a Muzeului Țării Crișurilor.

²⁰ Să existe oare vreo legătură între Margit Markovits și o anume «doamnă Bársony Vilmos» moartă în deportare și care este menționată de cunoscuta lucrare *A tegnap városa. A nagyváradi zsidóság emlékkönyve [Orașul de ieri. Album memorial al evreimii orădene]*, Tel Aviv, 1981, p. 388-429?

²¹ Extras de *coală funciară*, Capitolul C – *Foaie de sarcini*, poziția 6, 7, 8

²² *Ibidem*, poziția 42

²³ Arhiva Muzeului Țării Crișurilor Oradea, act cu nr. de înregistrare 281 / 7 martie 1995

Preluarea clădirii, în calitate de proprietar, de către Muzeul Țării Crișurilor, s-a făcut cu avizul Direcției Monumentelor Istorice din cadrul Ministerului Culturii²⁴, iar transferul de proprietate de la R.A.G.C.L. către Muzeul Țării Crișurilor prin Hotărâre de Guvern.

În momentul de față clădirea Muzeului Memorial *Iosif Vulcan* are statut de *monument memorial*²⁵.

QUELQUES DONNÉES CONCERNANT L'HISTOIRE DE LA « MAISON VULCAN » D'ORADEA

Résumé

L'ouvrage est consacré au bâtiment qui abrite aujourd'hui le Musée *Iosif Vulcan* d'Oradea. Situé 16, Rue Iosif Vulcan, le bâtiment est classé *monument mémorial*. Entre 1897 et 1907, cette maison a été habitée par Iosif Vulcan, journaliste et écrivain, membre de l'Académie Roumaine, et a abrité la rédaction de la revue de celui-ci, *Familia* [*La famille*], jusqu'en 1906.

L'adresse de cet immeuble était 14/296b, Rue de la Bénédiction à l'époque.

L'ouvrage se propose d'apporter quelques précisions concernant l'histoire et le régime juridique du bâtiment. Il s'appuie sur l'étude de l'extrait du *Livre foncier* et du plan cadastral juridique de l'immeuble, d'anciens plans de la ville, sur l'étude de documents d'archives dont ceux du Musée du Pays des Criș, l'institution coordonatrice du Musée *Iosif Vulcan*, de la presse locale de l'époque.

Au fil des années, la rue où est située la *Maison Vulcan* a changé de nom plusieurs fois : de Rue de la Bénédiction en Rue Rimanòczi Kàlmàn et ensuite Rue Iosif Vulcan.

Iosif Vulcan a acheté la maison et le terrain sur lequel elle est construite de David Busch, ingénieur-en-chef de la ville.

Les époux Vulcan ont donc acheté pour 20.000 florins une partie du terrain qui appartenait à la famille Busch et «*la maison du numéro 296, existant déjà*», propriété enregistrée au nom de Iosif Vulcan et de son épouse, Aurélie Popovici, le 21 septembre 1897. Conformément au plan cadastral juridique de 1887, ce terrain a le numéro topographique 634/1, l'immeuble entier étant inscrit dans le *Livre Foncier* au numéro 2772 avec l'intitulé «*terrain intra-muros à Oradea Olosig*».

Après la mort de Iosif Vulcan (1907), tout l'immeuble a été enregistré comme propriété d'Aurelia Vulcan.

En avril 1918, Aurelia Vulcan a vendu l'immeuble, qui a appartenu, par la suite, à plusieurs propriétaires successifs. Enfin, le 15 mai 1964, les propriétaires ont fait don de l'immeuble à l'Etat roumain. Une institution culturelle y a été créée afin de conserver la mémoire de Iosif Vulcan – Le Musée *Iosif Vulcan*.

Dans la Section C du *feuilleton foncier*, qui fait mention des différentes charges qui grèvent le bien, sont indiquées l'identité du propriétaire et la levée d'hypothèque qui grevait l'immeuble à différentes époques. Cet ouvrage ne mentionne que les charges qui ont grevé l'immeuble pendant la vie de Iosif Vulcan et de son épouse, Aurelia Vulcan, ces renseignements présentant un intérêt certain.

²⁴ *Ibidem*, act cu nr. de înregistrare al Ministerului Culturii, Direcția Muzeelor și Colecțiilor 271 / 20 martie 1995

²⁵ *Monitorul Oficial al României*, an.172 (16), nr. 646, 16 iulie 2004, partea I – *Legi, decrete, hotărâri și alte acte*. Codul clădirii pe lista monumentelor este BH-4-m-B-01257.

Fațada clădirii Muzeului Memorial Iosif Vulcan în 1970
Foto Bereczky László. Colecția autoarei